

Zuzanna Jarosz

*Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy
w Puławach*

ZMIANY W UŻYTKOWANIU ZIEMI W GOSPODARSTWACH ROLNYCH POLSKI PO AKCESJI DO UNII EUROPEJSKIEJ*

Słowa kluczowe: gospodarstwa rolne, użytkowanie gruntów rolnych, struktura zasiewów, struktura agrarna

Wstęp

Na zmiany w użytkowaniu ziemi w Polsce wpływają różne uwarunkowania polityczne, społeczne, środowiskowe i gospodarcze. Ze względu na znaczenie społeczno-gospodarcze grunty wykorzystywane przez rolnictwo są jedną z najważniejszych form użytkowania ziemi. Z jednej strony stanowią obszar, na którym jest prowadzone gospodarstwo, z drugiej zaś zasoby ziemi rolniczej biorą aktywny udział w procesie wytwarzania surowców rolniczych.

Transformacja systemu gospodarczego zapoczątkowana w 1990 r. spowodowała zmianę warunków gospodarowania w rolnictwie. Szczególne znaczenie dla rolnictwa miało: uwolnienie mechanizmu rynkowego (liberalizacja handlu) i tym samym wycofanie się państwa z polityki nakazowo-rozdzielczej (likwidacja dotacji budżetowych do produktów rolniczych i żywnościowych oraz środków produkcji), kurs na likwidację rolnictwa uspołecznionego (zwłaszcza państwowego – PGR), likwidacja wielu instytucji rolnych, przy jednoczesnym tworzeniu nowych, prywatyzacja otoczenia rolnictwa (przemysł środków produkcji dla rolnictwa, przemysł rolno-spożywczy i obrót rolny) oraz ograniczenie rynku pracy dla tzw. chłoporobotników (Zegar 2015). W konsekwencji dochody rolników dysponujących niewielkimi gospodarstwami

*Opracowanie wykonano w ramach zadania 5.0 pt. „Ewaluacja PROW 2014-2020, PS WPR i wsparcie analityczne z zakresu Wspólnej Polityki Rolnej” z dotacji budżetowej przeznaczonej na realizację zadań MRiRW w 2024 r.

rolnymi znacząco zmalały. Ograniczone zostały możliwości rozwojowe gospodarstw rolnych, na których zaniechano prowadzenia produkcji rolnej.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej przyspieszyło przemiany w rolnictwie zapoczątkowane w latach transformacji ustrojowej. Poczta (2020) podkreśla, że warunkiem polskiego członkostwa w UE było wcześniejsze zaawansowanie przebiegu transformacji. Nastąpiła zmiana warunków funkcjonowania gospodarstw rolnych. Zmiany dotyczyły zarówno sposobów wspierania rolnictwa, konieczności zniesienia barier w handlu zagranicznym, jak i pojawienia się nowych instrumentów finansowych. W początkowym okresie po integracji z UE rolnicy nie byli w stanie w pełni skorzystać z dostępnych środków na restrukturyzację i modernizację gospodarstw. Środki te miały służyć poprawie konkurencyjności gospodarki żywnościowej i wspierać zrównoważony rozwój rolnictwa oraz obszarów wiejskich. Jednak znaczną część tych środków pochłonęło wsparcie dochodów i pomoc socjalna. Z czasem jednak otwarcie rynków unijnych zmobilizowało rolników do podejmowania większej aktywności rolniczej i inwestycyjnej.

Mija 20 lat od przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Aktualnie jednym z głównych wyzwań jest zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego, ochrona środowiska przyrodniczego, przeciwdziałanie zmianom klimatu i zrównoważone wykorzystywanie zasobów naturalnych, co jest szczególnie istotne w świetle prognoz dotyczących dynamicznego zwiększania populacji ludności i związanej z tym coraz większej skali eksploatacji zasobów naturalnych. Strategia zrównoważonego rozwoju względem tych wyzwań jest jedną z najważniejszych idei Unii Europejskiej.

Wskaźniki makroekonomiczne pokazują, że maleje udział sektora rolniczego w tworzeniu dochodu narodowego na rzecz sektora przemysłowego i usług. Należy jednak podkreślić, że tempo tej zmiany w ostatnich latach stabilizuje się (Poczta 2020). Pomimo malejącego znaczenia rolnictwo odgrywa istotną rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa żywnościowego kraju. Obok produkcji surowców przeznaczonych na cele żywnościowe i przemysłowe rolnictwo spełnia funkcje społeczne (spójność ekonomiczna wsi), przyrodnicze (ochrona środowiska i zachowania bioróżnorodności) oraz kulturowe (tradycja i dziedzictwo kulturowe) (Nowak i in. 2019). W ostatnich latach rolnictwo odgrywa także istotną rolę w rozwoju biogospodarki. Jako producent biomasy uczestniczy w realizacji celów związanych z odnawialnymi źródłami energii i ograniczeniem emisji gazów cieplarnianych.

Różnorodność funkcji spełnianych przez rolnictwo dały asumpt do podjęcia badań nad określeniem zmian, jakie dokonały się w gospodarstwach rolnych prowadzących działalność rolniczą po akcesji do Unii Europejskiej.

Material i metodyka badań

Badania miały charakter kameralny. Podstawowym źródłem informacji były dane statystyczne GUS: Powszechny Spis Rolny 2002, 2010, 2020 oraz Charakterystyka gospodarstw rolnych 2010, 2013, 2016 (<http://www.stat.gov.pl/bank> danych lokalnych).

W ocenie zmian dotyczących użytkowania ziemi w gospodarstwach rolnych pojawia się problem natury metodologicznej. W 2010 r. wprowadzono zmianę definicji gospodarstwa rolnego (<http://www.stat.gov.pl/bank> danych lokalnych). Zgodnie z nową definicją gospodarstwa rolne nie obejmują posiadaczy użytków rolnych nieprowadzących działalności rolniczej oraz posiadaczy użytków rolnych o powierzchni do 1 ha prowadzących działalność rolniczą w małej skali. Ponadto w 2007 r. pojawiła się konieczność dostosowania raportowania danych statystycznych do wymogów Eurostatu i wprowadzenia pojęcia dobrej kultury rolnej, na którą składają się: 1) łąki trwałe, 2) pastwiska trwałe, 3) uprawy trwałe, w tym sady (plantacje drzew i krzewów owocowych oraz ich szkółki), 4) ogrody przydomowe (bez powierzchni przeznaczonej na rekreację), 5) zasiewy, 6) grunty ugorowane, 7) użytki rolne pozostałe (użytki rolne nieużytkowane i nieutrzymywane w dobrej kulturze rolnej). W związku ze zmianą grupowania danych lub ich braku analiza w kolejnych latach wybranego okresu badań 2002–2020 jest utrudniona. Dlatego ocenę zmian użytkowania ziemi w gospodarstwach rolnych przeprowadzono, porównując dane z lat 2002 i 2010 (gospodarstwa rolne według starej definicji) oraz z lat 2010–2020 (nowa definicja gospodarstw rolnych). Rok 2010 obrazuje dane dotyczące gospodarstw rolnych spełniających starą i nową definicję. Przyjmując 2002 r. za początek analizowanych zmian, uznano, że lata przed akcesją obrazują stan przekształceń, jakie dokonały się od czasu transformacji ustrojowej. Analizą objęto zmiany w gospodarstwach rolnych obejmujące: użytkowanie gruntów rolnych, strukturę zasiewów oraz strukturę agrarną. Zmiany analizowanych wskaźników zaprezentowano w formie opisowej i tabelarycznej.

Zmiany w użytkowaniu gruntów w gospodarstwach rolnych

Dominującym sposobem użytkowania ziemi w Polsce jest produkcja rolnicza. W 2010 r. powierzchnia ogółem gospodarstw rolnych (wg starej definicji) wynosiła 18 069,8 tys. ha i w stosunku do 17 084,6 tys. ha w 2002 r. wzrosła o 5,8%. Główną formą użytkowania ziemi w gospodarstwach rolnych są użytki rolne. W latach 2002–2010 powierzchnia użytków rolnych nieznacznie wzrosła z 15 204,6 do 15 503,0 tys. ha, tj. o 2,0% (tab. 1). Udział użytków rolnych w ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych w 2002 r. wyniósł 89,0%. Natomiast pomimo wzrostu powierzchni użytków rolnych w 2010 r. ich udział w ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych był mniejszy i wyniósł 85,8%. Oznacza to, że w stosunku do 2002 r. wzrosła także powierzchnia lasów i gruntów leśnych oraz terenów budowlanych, rekreacyjnych itp.

Wraz ze wzrostem zasobów gruntów rolnych występowały zmiany w strukturze ich zagospodarowania. Wśród użytków rolnych dominowały grunty orne obejmujące w 2010 r. 70,2% powierzchni, łąki – 17,0%, pastwiska – 4,2% i sady – 2,4% (tab. 1). W porównaniu ze stanem z 2002 r. powierzchnia gruntów ornych zmalała o 7,7%, a pastwisk o 29,6%. Zdaniem Barszczewskiego i in. (2009) powodem tak dużego ubytku powierzchni pastwisk była koncentracja w chowie bydła i ubytek pogłowia przeżuwaczy w gospodarstwach utrzymujących tylko kilka sztuk bydła. Natomiast wzrosła powierzchnia łąk – o 18,2% oraz sadów – o 38,1%. Oznacza to, że rolnicy kierowali się ku bardziej ekstensywnym formom użytkowania gruntów (Józwiak i Ziętara 2010).

Tabela 1

Powierzchnia i struktura użytków rolnych w gospodarstwach (wg starej definicji)
w latach 2002 i 2010

Wyszczególnienie	2002		2010		Zmiana powierzchni	
	tys. ha	%	tys. ha	%	tys. ha	%
Użytki rolne	15204,6	100	15503,0*	100	+298,4	+2,0
Grunty orne	11780,2	77,5	10877,5	70,2	-902,7	-7,7
Sady	271,0	1,8	374,2	2,4	+103,2	+38,1
Łąki	2224,3	14,6	2629,2	17,0	+404,9	+18,2
Pastwiska	929,1	6,1	654,3	4,2	-274,8	-29,6

*pozostałe użytki – 899,7 tys. ha; nie sumuje się, ponieważ z pozycji UR wydzielono do odrębnych kategorii: ogrody przydomowe – 44,2 tys. ha oraz uprawy trwałe – 23,8 tys. ha

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Jak wspomniano, główną kategorią w strukturze użytków rolnych są grunty orne. W 2002 r. powierzchnia gruntów ornych obejmowała 11 780,2 tys. ha, z czego 10 764,3 tys. ha (91,4%) stanowiła powierzchnia zasiewów. Powierzchnia odłogów i ugorów na gruntach ornych wynosiła odpowiednio: 758,6 i 257,3 tys. ha, tj. łącznie 8,6%. Było to następstwem zaniechania obsiewu znacznych powierzchni gruntów, które stały się odłogami. Według badających tę problematykę przyczyną wzrostu odłogów i ugorów była niska rentowność produkcji rolnej. Jednak od 2003 r. w związku z wprowadzeniem dopłat bezpośrednich powierzchnia gruntów niewykorzystywanych do produkcji rolnej zaczęła się zmniejszać (Dzun 2012). W 2010 r. powierzchnia zasiewów wyniosła 10 427,7 tys. ha (95,9% gruntów ornych), a pozostałe 4,1% stanowiły ugorowane grunty orne. Należy przy tym zaznaczyć, że do 2006 r. do gruntów niewykorzystywanych rolniczo zaliczano odłogi i ugory, czyli tylko grunty orne. Od 2007 r. grunty niewykorzystywane rolniczo są to użytki rolne nieutrzymywane w kulturze rolnej i ugorowane grunty orne.

Wprowadzona w 2010 r. zmiana definicji gospodarstwa rolnego doprowadziła do przemian w zasobach ziemi będącej w dyspozycji gospodarstw. Najważniejszym celem rolnictwa jest wytwarzanie produktów rolnych (bezpieczeństwo żywności-

we) oraz zapewnienie rolnikom odpowiednich dochodów. Pomimo to powierzchnia użytków rolnych stopniowo maleje. W 2020 r. powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach rolnych (wg nowej definicji) wynosiła 14 682,0 tys. ha i w stosunku do 2010 r. zmniejszyła się o 1,2%, przy jednoczesnym wzroście udziału w powierzchni gospodarstw rolnych z 87,5% w 2010 r. do 88,1% w 2020 r. Odnotowano także wzrost udziału użytków rolnych w dobrej kulturze. W 2020 r. użytki rolne będące w dobrej kulturze stanowiły 98,6% całkowitej powierzchni użytków rolnych, podczas gdy w 2010 r. ich udział wynosił 97,2%. Jednocześnie w analizowanym okresie stwierdzono spadek udziału pozostałych użytków rolnych z 2,8 do 1,3%. Wzrost udziału użytków rolnych w dobrej kulturze wynikał z możliwości uzyskania wsparcia z UE dla gospodarstw rolnych (Karwat-Woźniak i Chmieliński 2016). Po akcesji powszechną formą wsparcia rolnictwa były płatności obszarowe, które przyznawano proporcjonalnie do powierzchni uprawy, niezależnie od rodzaju prowadzonej działalności. Dopłaty były wypłacane na wniosek rolników, którzy dysponowali gospodarstwami rolnymi powyżej 1 ha.

Wśród użytków rolnych w dobrej kulturze dominowała powierzchnia zasiewów obejmująca w 2020 r. 74,2% ich powierzchni, łąki zajmowały 19,2%, pastwiska – 2,8%, uprawy trwałe – 2,4%, ugory – 1,2% oraz ogrody przydomowe – 0,2% (tab. 2). W porównaniu ze stanem z 2010 r. wzrosła powierzchnia zasiewów o 3,6% oraz łąk – o 7,6%. Natomiast zmalała powierzchnia gruntów ugorowanych – o 58,5%, pastwisk – o 36,4%, ogrodów przydomowych – o 28,3% oraz upraw trwałych – o 9,9%.

Tabela 2

Powierzchnia i struktura użytków rolnych w dobrej kulturze w gospodarstwach (wg nowej definicji) w latach 2010 i 2020

Wyszczególnienie	2010		2020		Zmiana powierzchni	
	tys. ha	%	tys. ha	%	tys. ha	%
Użytki rolne w dk.	14447,8	100	14483,3	100	+35,5	+0,2
Powierzchnia zasiewów	10366,0	71,7	10742,0	74,2	+376	+3,6
Grunty ugorowane	431,6	3,0	179,0	1,2	-252,6	-58,5
Uprawy trwałe	389,7	2,7	351,0	2,4	-38,7	-9,9
Ogrody przydomowe	31,1	0,2	22,3	0,2	-8,8	-28,3
Łąki	2578,1	17,8	2775,0	19,2	+196,9	+7,6
Pastwiska	651,4	4,5	414,0	2,8	-237,4	-36,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zmiany w strukturze zasiewów w gospodarstwach rolnych

Duży wpływ na jakość wykorzystania ziemi rolniczej ma struktura zasiewów. O zmianach w strukturze zasiewów zdecydowały uwarunkowania organizacyjno-eko-

nomiczne (Krasowicz 2008). Największy udział w powierzchni zasiewów miały zboża (tab. 3). W latach 2002 i 2010 powierzchnia zasiewów zbóż wynosiła odpowiednio: 8 293,7 i 7 646,4 tys. ha, a udział: 77,0 i 73,3%. Tak więc powierzchnia zasiewów zbóż w analizowanym okresie zmniejszyła się o 7,8%. Wśród zbóż zmniejszył się udział pszenicy i żyta. Wcześniejsze badania własne wykazały ubytek powierzchni zasiewów pszenicy i żyta na rzecz przyrostu powierzchni zasiewów pszenżyta i jęczmienia, czyli zbóż o mniejszych wymaganiach płodozmianowych (Jarosz 2010). Ogólnie można stwierdzić, że w strukturze zasiewów roślin zbożowych wzrasta udział gatunków o wyższej wartości gospodarczej.

Tabela 3

Powierzchnia i struktura zasiewów w gospodarstwach rolnych (wg starej definicji)
w 2002 i 2010 roku

Wyszczególnienie	2002		2010		Zmiana powierzchni	
	tys. ha	%	tys. ha	%	tys. ha	%
Powierz. zasiewów	10764,3	100	10427,7	100	-336,6	-3,1
Zboża:	8293,7	77,0	7646,4	73,3	-647,3	-7,8
pszenica	2414,2	22,4	2141,5	20,5	-272,7	-11,3
żyto	1560,3	14,5	1063,2	10,2	-497,1	-31,6
Strączkowe jadalne	45,4	0,4	43,7	0,4	-1,7	-3,7
Ziemniak	803,4	7,5	388,3	3,7	-415,1	-51,7
Przemysłowe:	757,5	7,0	1172,4	11,2	+414,9	+54,8
burak cukrowy	303,0	2,8	206,4	2,0	-96,6	-31,9
rzepak i rzepik	439,0	4,1	946,1	9,1	+507,1	+115,5
Pastewne	562,1	5,2	864,3	8,3	+302,2	+53,8
Pozostałe	302,2	2,8	312,6	3,0	+10,4	+3,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W analizowanym okresie 2002–2010 odnotowano znaczne zmniejszenie powierzchni uprawy ziemniaka (51,7%) spowodowane ograniczeniem eksportu na rynki wschodnie oraz zmianami w żywieniu trzody chlewnej. Zwiększyła się natomiast o 115,5% powierzchnia zasiewów rzepaku i rzepiku. Wzrósł także z 5,2 do 8,3% udział roślin pastewnych. O 53,8% wzroście powierzchni uprawy roślin pastewnych zdecydowało zwiększenie ich uprawy w województwach o dużej koncentracji bydła.

W latach 2010–2020 odnotowano odwrotną tendencję i wzrost powierzchni zasiewów o 3,6% (tab. 4). W analizowanym okresie wzrosła powierzchnia uprawy roślin pastewnych (34,2%), a zmniejszyła się powierzchnia uprawy zbóż (1,7%) i ziemniaka (39,7%). Jak już wspomniano, o zmianach tych zdecydowały przemiany w systemie żywienia zwierząt gospodarskich. Zmiana nawyków żywieniowych i większe zainteresowanie dietą wegetariańską wpłynęło na bardzo duży, wynoszący

92,6% wzrost powierzchni uprawy roślin strączkowych jadalnych. Wzrosło także zainteresowanie rolników uprawą buraków cukrowych (19,3%). Nadal wzrastała powierzchnia uprawy rzepaku i rzepiku (3,8%), co wynikało z atrakcyjnych cen na rynku krajowym i międzynarodowym związanych z dużym popytem na rzepak (surowiec do produkcji biopaliw).

Tabela 4

Powierzchnia i struktura zasiewów w gospodarstwach rolnych (wg nowej definicji)
w 2010 i 2020 roku

Wyszczególnienie	2010		2020		Zmiana powierzchni	
	tys. ha	%	tys. ha	%	tys. ha	%
Powierz. zasiewów	10366,0	100	10742,0	100	+376,0	+3,6
Zboża:	7597,0	73,3	7466,7	69,5	-130,3	-1,7
pszenica	2124,2	20,5	2391,0	22,3	+266,8	+12,6
żyto	1059,6	10,2	850,7	7,9	-208,9	-19,7
Strączkowe jadalne	43,4	0,4	83,6	0,8	+40,2	+92,6
Ziemniak	374,8	3,6	226,1	2,1	-148,1	-39,7
Przemysłowe:	1171,5	11,3	1293,0	12,0	+121,5	+10,4
burak cukrowy	206,2	2,0	246,0	2,3	+39,8	+19,3
rzepak i rzepik	945,5	9,1	981,0	9,1	+35,5	+3,8
Pastewne	873,5	8,4	1172,7	10,9	+299,2	+34,2
Pozostałe	305,7	2,9	499,7	4,7	+194,0	+63,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zmiany struktury agrarnej w gospodarstwach rolnych

Wdrażanie reguł gospodarki rynkowej wpłynęło na przemiany w strukturze agrarnej. Rozdrobniona struktura obszarowa nie sprzyja podejmowaniu racjonalnych inwestycji w gospodarstwach. Wadliwie ukształtowane gospodarstwa nie są dochodowe, a to prowadzi do obniżenia stopy życiowej rolników.

W 2002 r. działalność gospodarczą prowadziło 2 178 tys. gospodarstw rolnych (tab. 5). W latach 2002–2010 ich liczba zmniejszyła się o 287 tys. (13,2%). Analizując grupy obszarowe gospodarstw, należy stwierdzić, że w badanym okresie odnotowano największy spadek jednostek najmniejszych (poniżej 1 ha), z 556 do 407 tys. (26,8%). Były to gospodarstwa, które utraciły charakter gospodarstw prowadzących działalność i najczęściej stały się „działkami przydomowymi” (Woś 1996). Natomiast w grupie gospodarstw powyżej 1 ha zarówno w 2002 r., jak i w 2010 r. największy udział miały gospodarstwa małe (2–5 ha); wyniósł on odpowiednio: 41,4% oraz 33,0%. W analizowanym okresie nastąpił spadek liczby tych gospodarstw o 3,7%. Największy ubytek liczby gospodarstw, o 50 tys., tj. o 14,2% zaobserwowano w grupie obszarowej 1–2 ha. Spadek liczby gospodarstw odnotowano także w grupie 5–10 ha

oraz 10–20 ha, odpowiednio o 12,0 i 13,2%. Natomiast wzrost liczby gospodarstw stwierdzono w gospodarstwach powyżej 20 ha. W 2002 r. liczba gospodarstw z grupy 50–100 ha wynosiła 12 tys. i do 2010 r. wzrosła do poziomu 17 tys. O 42,9% wzrosła także liczba gospodarstw o powierzchni powyżej 100 ha.

Tabela 5

Liczba gospodarstw według grup obszarowych gospodarstw rolnych (wg starej definicji)
w 2002 i 2010 r.

Wyszczególnienie	2002		2010		Zmiana liczby	
	tys.	%	tys.	%	tys.	%
Ogółem	2178,0	-	1891,0	-	-287,0	-13,2
<1	556,0	-	407,0	-	-149,0	-26,8
Razem powyżej 1 ha	1622,0	100	1484,0	100	-138,0	-8,5
1–2	351,0	21,6	301,0	20,3	-50,0	-14,2
2–5	509,0	31,4	490,0	33,0	-19,0	-3,7
5–10	393,0	24,2	346,0	23,3	-47,0	-12,0
10–20	257,0	15,8	223,0	15,0	-34,0	-13,2
20–50	93,0	5,7	97,0	6,5	+4,0	+4,3
50–100	12,0	0,7	17,0	1,1	+5,0	+41,7
>100	7,0	0,4	10,0	0,7	+3,0	+42,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W stosunku do stanu z 2002 r. zwiększyła się powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach prowadzących działalność rolniczą (tab. 6). W 2002 r. głównym użytkownikiem użytków rolnych były gospodarstwa o powierzchni 10–20 ha. W ich użytkowaniu znajdowało się 3 523,9 tys. ha, czyli 23,5% powierzchni użytków rolnych powyżej 1 ha. W okresie objętym analizą powierzchnia ta zmniejszyła się o 12,2% i o 10,7% w gospodarstwach grupy 5–10 ha. Natomiast gospodarstwa powyżej 20 ha i więcej użytkowały 43,3% powierzchni. W gospodarstwach tych w 2010 r. wystąpił wyraźny wzrost powierzchni użytków rolnych – o 69,7%, a największy – 49,3%, w gospodarstwach z grupy 50–100 ha. Wzrost liczby i powierzchni gospodarstw powyżej 20 ha pozwalał na poprawę efektywności produkcji rolnej i sprzyjał procesom modernizacyjnym w rolnictwie. Nastąpiło powolne umacnianie się gospodarstw największych, które w obliczu procesów integracyjnych było w stanie sprostać konkurencji.

Tabela 6

Powierzchnia gospodarstw według grup obszarowych gospodarstw rolnych
(wg starej definicji) w 2002 i 2010 r.

Wyszczególnienie	2002		2010		Zmiana powierzchni	
	tys. ha	%	tys. ha	%	tys. ha	%
Ogółem	15204,6	-	15503,0	-	+298,4	+2,0
<1	229,7	-	256,4	-	+26,7	+11,6
Razem powyżej 1 ha	14974,9	100	15246,6	100	+271,7	+1,8
1–2	495,8	3,3	500,4	3,3	+4,6	+0,9
2–5	1673,2	11,2	1688,5	11,1	+15,3	+0,9
5–10	2801,8	18,7	2503,1	16,4	-298,7	-10,7
10–20	3523,9	23,5	3094,0	20,3	-429,9	-12,2
20–50	2643,4	17,7	2836,3	18,6	+192,9	+7,3
50–100	783,5	5,2	1170,0	7,7	+386,5	+49,3
>100	3053,3	20,4	3454,3	22,6	+401,0	+13,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zmiana definicji gospodarstwa rolnego wpłynęła na zmniejszenie liczby gospodarstw rolnych z grupy obszarowej do 1 ha. W 2010 r. liczba gospodarstw prowadzących działalność w tej grupie według starej definicji wynosiła 407 tys. (tab. 5). Natomiast według nowej definicji gospodarstwa rolnego liczba ta wyniosła 25 tys. (tab. 7). W okresie 2010–2020 liczba gospodarstw rolnych prowadzących działalność (wg nowej definicji) uległa redukcji o 192 tys. (12,7%) (tab. 7). Spadek liczby gospodarstw odnotowano we wszystkich grupach obszarowych do 20 ha (wyłączając grupę < 1 ha), przy czym większe tempo spadku dotyczyło gospodarstw z mniejszym arealem. Największy spadek odnotowano w przypadku gospodarstw z grupy 2–5 ha. Ich liczba zmniejszyła się o 74 tys. (15,1%). Znaczący ubytek liczby gospodarstw dotyczył grupy obszarowej 1–2 ha oraz 5–10 ha. Łącznie w tych dwóch grupach obszarowych liczba gospodarstw zmniejszyła się o 113 tys. Jednocześnie nastąpił wzrost liczby gospodarstw powyżej 20 ha. Szybkie tempo wzrostu wystąpiło zwłaszcza w grupie gospodarstw 50–100 ha, gdzie odnotowano przyrost o 52,9% w stosunku do 2010 r.

Tabela 7

Liczba gospodarstw według grup obszarowych gospodarstw rolnych (wg nowej definicji)
w 2010 i 2020 r.

Wyszczególnienie	2010		2020		Zmiana liczby	
	tys.	%	tys.	%	tys.	%
Ogółem	1509,0	-	1317,0	-	-192,0	-12,7
<1	25,0	-	25,0	-	0,0	0,0
Razem powyżej 1 ha	1484,0	100	1292,0	100	-192,0	-12,9
1–2	301,0	20,3	245	19,0	-56,0	-18,6
2–5	490,0	33,0	416,0	32,2	-74,0	-15,1
5–10	346,0	23,3	289,0	22,4	-57,0	-16,5
10–20	223,0	15,0	196,0	15,2	-27,0	-12,1
20–50	97,0	6,5	106,0	8,2	+9,0	+9,3
50–100	17,0	1,1	26,0	2,0	+9,0	+52,9
>100	10,0	0,7	13,0	1,0	+3,0	+30,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zdecydowanie większe znaczenie miała zmiana struktury użytków rolnych w poszczególnych grupach obszarowych gospodarstw rolnych. Zdaniem P o c z y (2012) zasób ziemi będący w dyspozycji gospodarstwa określa potencjał produkcyjny rolnictwa. W latach 2010–2020 powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach prowadzących działalność rolniczą zmniejszyła się o 1,2% i dotyczyła przede wszystkim użytków rolnych będących w dyspozycji gospodarstw powyżej 1 ha (tab. 8). Zmianie uległa struktura użytkowania gruntów przez gospodarstwa z poszczególnych grup obszarowych, a zmiany te związane były ze zmianami liczebności gospodarstw w grupach. Stąd spadek powierzchni odnotowano w gospodarstwach o areale do 20 ha, natomiast wzrost wystąpił w grupach obszarowych powyżej 20 ha. Mimo pozytywnych zmian ponad połowę (52,1%) wszystkich gospodarstw stanowiły gospodarstwa do 5 ha, ale w ich użytkowaniu znajdowało się niespełna 12% użytków rolnych.

Tabela 8

Powierzchnia gospodarstw według grup obszarowych gospodarstw rolnych
(wg nowej definicji) w 2010 i 2020 r.

Wyszczególnienie	2010		2020		Zmiana powierzchni	
	tys. ha	%	tys. ha	%	tys. ha	%
Ogółem	14859,0	-	14682,0	-	-177,0	-1,2
<1	18,0	-	17,0	-	-1,0	-5,6
Razem powyżej 1 ha	14841,0	100	14664,0	100	-15,0	-1,2
1–2	441,0	2,9	360,0	2,4	-1,0	-18,4
2–5	1600,0	10,8	1357,0	9,3	-243,0	-15,2
5–10	2467,0	16,6	2050,0	14,0	-417,0	-16,9
10–20	3080,0	20,7	2708,0	18,5	-372,0	-12,1
20–50	2829,1	19,1	3160,0	21,5	+330,9	+11,7
50–100	1165,2	7,9	1763,0	12,0	+597,8	+51,3
>100	3258,7	22,0	3266,0	22,3	+7,3	+0,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Podsumowanie

Przemiany, jakie zaszły w polskim rolnictwie od czasu integracji z Unią Europejską były determinowane głównie czynnikami politycznymi oraz ekonomicznymi. Przeprowadzona analiza pokazuje, że zaszły zmiany w użytkowaniu gruntów, strukturze zasiewów i strukturze agrarnej gospodarstw prowadzących działalność rolniczą. Z otoczenia gospodarczego eliminowane są szczególnie gospodarstwa najmniejsze, które mają małe szanse na przetrwanie w warunkach gospodarki rynkowej. Pomimo upływu przeszło 20 lat w dalszym ciągu struktura gospodarstw rolnych cechuje się znacznym rozdrobnieniem, a proces przemian jest powolny.

Wprawdzie stopniowo i systematycznie zmniejsza się udział rolnictwa w tworzeniu PKB, to jego ekonomiczne i społeczne znaczenie rośnie. Produkcja rolnicza jest podstawową funkcją obszarów wiejskich i stanowi istotne źródło dochodów rolników. Jednak najważniejszą funkcją rolnictwa jest zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego. Powierzchnia gospodarstwa rolnego w znacznej mierze wpływa na wielkość realizowanej produkcji, a więc także na siłę ekonomiczną gospodarstwa. W dobie szybko postępujących zmian klimatu wywołujących wiele negatywnych skutków (susze, fale upałów, powodzie) podejmowanie wszelkich działań przyczyniających się do ograniczenia tych zmian staje się imperatywem. Większe możliwości w zakresie mitygacji i adaptacji do zmian klimatu mają gospodarstwa silne ekonomicznie.

Literatura

1. Barszczewski J., Wasilewski Z., Jankowska-Huflejt H., Wróbel B.: Stan i perspektywy wykorzystania trwałych użytków zielonych w Polsce. *Studia i Raporty IUNG-PIB*, 2009, **17**: 59-71.
2. Dzun W.: Zmiany skali wykorzystania zasobów gruntów rolnych w Polsce w procesie przemian systemowych i integracji z Unią Europejską. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 2012, **330(1)**: 18-39.
3. GUS: Bank Danych Lokalnych; http://www.stat.gov.pl/bank_danych_lokalnych [2.03.2024]
4. Jarosz Z.: Zmiany w użytkowaniu ziemi w Polsce. *Studia i Raporty IUNG-PIB*, 2010, **20**: 97-109.
5. Józwia W., Ziętara W.: Zmiany zachodzące w gospodarstwach rolnych w latach 2002–2010. *Powszechny Spis Rolny 2010*, GUS 2013, Warszawa, ss. 201.
6. Karwat-Woźniak B., Chmieleński P.: Przemiany struktury agrarnej polskiego rolnictwa i wpływ wybranych instrumentów WPR na te procesy. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 2016, **450**: 272-286.
7. Krasowicz S.: Regionalne zróżnicowanie zmian w polskim rolnictwie po integracji z Unią Europejską. *Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G*, 2008, **95(3/4)**: 22-36.
8. Nowak A., Kijek T., Krukowski A.: Polskie rolnictwo wobec wyzwań współczesności. *Wymiar ekonomiczno-strukturalny*. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, 2019. ISBN 978-83-7259-306-1.
9. Poczta W.: Przemiany w rolnictwie polskim w okresie transformacji ustrojowej i akcesji Polski do UE. *Więś i Rolnictwo*, 2020, **2(187)**: 57-77.
10. Poczta W.: Przemiany w rolnictwie ze szczególnym uwzględnieniem przemian strukturalnych, W: Raport o stanie wsi. *Polska wieś 2012*, J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.). Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, FDPA, Warszawa, ss. 72-77.
11. Woś A.: Prognoza przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa do roku 2020. *IERiGŻ*, 1996, Warszawa.
12. Zegar J.S.: Polskie rolnictwo w okresie dwóch przełomów – transformacji ustrojowej i integracji europejskiej. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 2015, **41**: 148-160.

Adres do korespondencji:

dr Zuzanna Jarosz
Zakład Biogospodarki i Agrometeorologii
IUNG-PIB
ul. Czartoryskich 8,
24-100 Puławy
tel. 81 47 86 766
e-mail: zjarosz@iung.pulawy.pl

AUTOR
Zuzanna Jarosz

ORCID
0000-0002-3428-5804